

**SAYI GRUBU YÖNÜNDEN ESKİ TÜRKÇE İLE KARAÇAY-
BALKAR TÜRKÇESİNİN KARŞILAŞTIRILMASI**
*A COMPARISON BETWEEN OLD TURKISH AND KARACAY-BALKAR
TURKISH IN TERMS OF NUMERAL GROUPS*

Doç. Dr. Salim KÜÇÜK

Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

Onlu kat sayı ve onluk taban sistemini benimseyen Türkler, Köktürk ve Uygur Kağanlığı döneminde başka hiçbir dilde rastlanmayan “bir sonraki onluk taban” sayı sistemini kullanmıştır. Bu sistemde aralarında toplama ilişkisi olan sayılarda küçük sayı öne alınmakta, 10-90 arası sayılar için istenilen onlu yerine bir üst onlu söylenmektedir. Bu geleneği Sarı Uygurlar hâlen devam ettirmektedir. Türk lehçelerinin çoğunluğu onluk taban sistemini kullanmakla birlikte aralarında farklılıklar da görülür. Çağdaş Türk lehçelerinden Karaçay-Balkar Türkçesi 10’luk sistemin yanı sıra 30’dan itibaren “yirmilik”, Halaç Türkçesi ise “otuzluk” ve “kırklık” karma bir taban kullanır.

Eski Türkçe döneminde Köktürk, Uygur ve Karahanlı Türklerinin kullanmış oldukları ve temelde isimlerle bir sıfat grubu oluşturan ve ara sayılardan oluşmuş birleşik sayı yapısındaki sayı grupları ile Modern Türk lehçelerinden Kıpçak dil grubuna giren Karaçay-Balkar Türkçesi’ndeki sayı grupları arasındaki benzerlik ve farklılıklar görülür. Karaçay-Balkar Türkçesi’nde sayı grupları standart Türkiye Türkçesi’ndeki benzer kullanımların yanı sıra 20’lik taban sistemi üzerine kurulu karma bir yapıda oluşturulmuştur. 20’den büyük sayılarda eski Türkçenin bir uzantısı olarak değerlendirilebilecek “bla” sözcüğüne yer verilmiştir. Bunun yanı sıra Karaçay-Balkar Türkçesi’nde sayıların oluşumunda çarpma ve toplama işlemlerine eş zamanlı olarak başvurulduğu görülür.

Anahtar Kelimeler: Eski Türkçe, Karaçay-Balkar Türkçesi, Sayı Grubu, Onlu Kat Sayı Sistemi, Onluk Taban Sistemi

Abstract

Adopting a decimal number and decimal base number system, Turks used “next decimal base” number system in Kokturk and Uyghur periods, which does not exist in any other language. In this system, the smaller number is moved to the front when there is a summation relationship between numbers, and the next decimal number is used for the numbers between 10 and 90, instead of the expected one. This tradition is still followed by the Yugurs. Although majority of the Turkish dialects use decimal base system, there are differences amongst them. Karacay-Balkar Turkish uses vigesimal number system after 30 as well as decimal system, and Halac Turkish uses a mixed base system of trigesimal and tetragesimal.

There are similarities and differences between the numeral groups of compound numbers, which formed with interim numbers and which form an adjective

phrase with nouns, used by Kokturks, Uyghurs and Karahan Turks and the numeral groups in Karacay-Balkar Turkish that is in Kypchak Language group that is one of the Modern Turkish dialects. The numeral groups in Karacay-Balkar Turkish have a mixed structure with their use similar to that of standard Turkish as well as vigesimal base number system. For numbers above 20, the word "bla" is used which can be regarded as an extension of the Old Turkish. Moreover, it is observed in Karacay-Balkar Turkish that summation and multiplication of numbers are used concurrently in the formation of numbers.

Key Words: Old Turkish, Karacay-Balkar Turkish, Numeral Groups, Decimal Number System, Decimal Base System

GİRİŞ

Türkçenin sayı sistemi genel olarak çarpma ve toplama ilişkisinde sayıların sırasının değiştirilmesine bağlı onlu kat sayı ve onluk taban sistem üzerine kurulmuştur (Daşdemir, 2013, s. 309). Onluk kat sayı sisteminde yirmi ve sonrası tek sayılar kat adından sonra getirilir. Çağdaş Türk lehçelerinden Karaçay-Balkar Türkçesi'nde ise 30'dan itibaren sayı sistemi 20'lik taban üzerine kurulmuştur (Daşdemir, 2013, s. 326). Kaymaz (2002, s. 426) bunu İranî 20'lik sistem olarak da adlandırmaktadır.

Doğan'a (2012) göre, Karaçay-Balkar Türkleri 1957 yılına kadar 20'lik sayı sistemini devamında ise 10'luk sistemi kullanmışlardır. Benzer olarak Türkiye'de yaşayan Karaçay-Balkar Türkleri de 20'lik ve standart Türkiye Türkçesinin tesiri ile 10'luk sistemi birlikte kullanmıştır (Doğan, 2012, s. 90). Daşdemir (2013, s. 326) de aynı görüşü paylaşmakta ve Karaçay-Balkar Türkçesi'nde bir yandan standart Türkiye Türkçesi sayı sisteminin bir yandan da 30'dan itibaren 20'lik kat sayı sisteminin kullanılmasını Doğan'dan (2012) farklı olarak aynı zamanda Gürcüce ile ilişkilendirmektedir.

1. Eski Türkçe Dönemi

Eski Türkçe döneminde "düzenli olarak hiçbir dilde görülmeyen 'bir üst onlu sistem' diye adlandırılan ilginç bir sayı sistemi" kullanılmıştır (Alyılmaz, 1994, s. 123; Daşdemir, 2013, s. 326). "Bu sistemde önce birler basamağı, sonra geçilen/içinde bulunan 'on' değil, bir çeşit 'geleceğe yönelik sayma' ile hemen 'sonraki on' söyleniyordu." (Daşdemir, 2013, s. 326). "Bu sistem aralarında toplama ilişkisi olan sayılarda küçük sayıyı öne almakla... kalmıyor, aynı zamanda 10-90 arası sayılar için istenilen onlu yerine bir üst onluyu söylemeyi esas alıyordu." (Daşdemir, 2013, s. 325). İfrah (1997, s. 89) bunu "sıralı ilkenin uygulaması" olarak değerlendirmektedir.

11 = Bir yegirmi: 20'den önceki birinci birim,

12 = Eki yegirmi: 20'den önceki ikinci birim,

21 = Bir otuz : 30'dan önceki birinci birim... (Daşdemir, 2013, s. 326).

Bu sayı sistemini Ahmet B. Ercilasun onarlı mangalara ayrılan Hun askeri düzenine dayandırmaktadır. Ona göre her manga kendisinden önceki manga/mangalarla birlikte bir onluğu temsil etmekteydi. Bundan dolayı 2. mangaya 'yirmi/yirmiler', 3. mangaya 'otuz/otuzlar', 4. Mangaya 'kırk/kırklar' vb. denmekteydi. Dolayısıyla 11. asker ifade edilmek istendiği zaman '*bir on' ya da '*on bir' değil, bir yigirmi denmesi normaldi. Çünkü o asker birinci onluğa (mangaya) değil, ikinci onluğa (yirmilere) aitti; bir yigirmi 'yirmiler mangasından (ikinci onluktan) 1. kişi' anlamına gelmekteydi." (Daşdemir, 2013, s. 327).

10-90 arası sayıları ifade etmek için yeterli olan bu sistem 90-100 arası sayıları ifade etmek için yetersiz kaldığından 90-100 arası sayılar için ör- "yükselmek" fiilinden türemiş örki sözcüğü kullanılmıştır. Örneğin *tokuz örki '99', sekiz yüz altı örki '896'* gibi. (Erdal, 2004, s. 221).

1.1. Köktürkçe

Mevcut yazılı kaynaklar yönünden son derece sınırlı söz varlığına sahip Köktürkçede sayı sözcükleri de buna paralel olarak çok azdır. Köktürkçede *yüz*, *ming* ve *tümen* en üst sayılar olup genellikle sıfat tamlaması kuruluşunda kelime grubu oluştururlar. Askeri bir terim olan *tümen* (on bin) kavramının üzerinde bir kavram yoktur. Eski Türkçede Köktürk ve Uygur Türkçesi'nde yüz ve bin için Sanskritçede geçerli olan sayılar kullanılmamış yalnızca on milyon karşılığı *kolti/koti* (<Sanskritçe Kūla) sözcüğü kullanılmıştır.

İfrah'a (1995 s. 89) göre eski Türkçede yani Köktürk ve erken dönem Uygur Türkçesi sayı sisteminde onlu kat sayı ve onluk taban üzerinde geçerli olan "geleceğe yönelik sayma" geçerli olup burada bir çıkarma veya çarpma kuralının aksine "sıralı bir ilkenin uygulanışı" söz konusudur. 11'den 90'a kadar olan sayılarda böyledir (Kaymaz, 1991, s. 9). Köktürkçeyi örnekleyen Orhun Yazıtları'nda kullanılan başlıca sayı grupları arasında şunları görürüz (Tekin, 2010):

- 11 = bir yegirmi (ŞU G1, ŞU G8, ŞU G11 = User, 2009, s. 319, 323)
- 12 = eki yegirmi (OY KT D28, BK D23)
- 13 = üç yegirmi (OY KT D18, BK D 15; Ta G2 = User, 2009, s. 319)
- 14 = dört yegirmi (OY BK D15; ŞU D7-8, Ta D7 = User, 2009, s. 319)
- 15 = biş yegirmi (ŞU D6, ŞU G3 = User, 2009, s. 319)
- 16 = altı yegirmi (OY KT D31; ŞU B7-8 = User, 2009, s. 319)
- 17 = yeti yegirmi (OY BK D10, BK D24; Ta K2 = User, 2009, s. 320)
- 17 = yiti yegirmi (OY KT D11, BK D10, KT KD)
- 18 = sekiz yegirmi (OY BK D24-25; ŞU G1 = User, 2009, s. 320)
- 19 = tokuz yegirmi (OY BK G9)
- 21 = Bir otuz (OY KT D32; ŞU G7, ŞU B6 = User, 2009, s. 320)
- 22 = eki otuz (OY BK D25-26)
- 23 = üç otuz (T 19 =Alyılmaz, 1994: 123, ŞU B6 = User, 2009, s. 320)
- 25 = biş otuz (OY KT D18, BK D15)
- 26 = altı otuz (OY KT D34-35, BK D26, BK G10; ŞU K4, ŞU G5 = User, 2009, s. 320)
- 27 = yeti otuz (OY BK D26, KT KD; T51 = User, 2009, s. 320)
- 27 = yiti otuz (OY KT K1, KT KD, BK G10)
- 28 = sekiz otuz (Ta D5 = User, 2009, s. 321)
- 29 = tokuz otuz (ŞU D4 = User, 2009, s. 321)

Köktürkçede ara sayıları oluşturan sayı grupları 29'a kadar eksilen bir yapı gösterirken 31'den sonrası sayılar 'fazlası, fazla' manasına gelen *artuki* sözcüğü ile oluşturulmuştur. *Artuki* sözcüğüne nadiren de olsa Yakutçada *otot orduğa biir* 'otuz artı bir' ve *ağış uon orduğa ikki* 'seksen artı iki' şeklinde rastlanır (Bacanlı, 2012, s. 77). Aynı sözcüğün Bilge Kağan Yazıtı'nda (BK G-B) '30' günlük bir zaman dilimini karşılayan ay sözcüğüyle birlikte *ay artuki tört kün* 'bir ay ve dört gün = otuz dört gün' şeklinde kullanıldığı görülür (Bacanlı, 2012, s. 77).

Bunun dışında Karaçay-Balkar Türkçesi'nde 'ile' manasına *bla*, Çuvaşçada yirmiden sonraki sayılarda büyük sayı ile küçük sayı arasında 've' manasına *te*, Sarı Uygurcada Çinceden alıntı 'artık, ek, ilave' manasına *lin* bağlaçlarına rastlanır (Daşdemir, 2013, s. 328).

- 31 = otuz artuki bir (OY BK D28-29, BK D29, BK G9)
- 32 = otuz artuki iki (OY BK D31)
- 33 = otuz artuki üç (OY BK D34)
- 34 = otuz artuki dört (OY BK D38, BK GB)
- 38 = otuz artuki sekiz (OY BK G2)
- 39 = otuz artuki tokuz (OY BK G2)

47 = kırk artukı yeti (OY KT D15, BK D12-13)

47 = kırk artukı yiti (OY KT KD)

Orhun Abideleri'nde Alyılmaz'ın (1994 s. 123) adlandırdığı "bir üst onlu sistem" in yanı sıra otuz üzeri sayılarda "büyük sayı + artukı + küçük sayı" şeklinde bir sistem ortaya çıkmaktadır. Farklı olarak önce küçük sayı sonra büyük sayı söylenmekte, büyük sayıdan 10 eksiltilmekte ve çıkan rakamla küçük sayı toplanmakta yani toplama ilişkisi olan sayılarda küçük sayı öne alınmaktadır (Daşdemir, 2013, s. 325). Bu sistemi Sarı Uygurlar da (per yigirma 'on bir', iki yigirmi 'on iki', per otus 'yirmi bir', perotus 'yirmi dokuz') devam ettirmişlerdir (Bozkurt, 1999, s. 537). Ancak Köktürkçede örneğin 31 sayısının hem *bir kırk* (OY KT K2) hem de *otuz artukı bir* (OY BK D29, BK G9) şeklinde iki farklı sayı grubu ile karşılandığı görülür. Köktürkçede ağırlıklı olarak toplamaya dayalı sayı gruplarında onlar basamağı ile birler basamağı arasına *artukı* sözcüğü eklenmiştir (Alyılmaz, 1994, s. 123). Köktürkçede *artukı* sözcüğü kural olarak sayı adlarından sonra kullanılmakla birlikte *yüz artuk okun* (OY KT D33 = yüzden fazla ok) örneğinde addan önce kullanılmıştır.

1.2. Yenisey Sahası

Bu dönemde bir üst onlu sistemine göre on birden seksene kadar olan sayı örnekleri yer alırken "artukı" sözcüğü ile oluşturulmuş sayı örneklerine rastlanmaz. (Kaymaz, 2002, s. 420)

Sayı gruplarına birkaç örnek vermek gerekirse şunları sıralayabiliriz (Orkun, 2011; Yıldırım, Aydın, Alimov, 2013):

13 = üç yegirmi (Barık 1, s.2)

15 = beş yegirmi (Begre 2, s.9; El Bajı 1; Uyuk-OOrzak I, s.2)

16 = altı yegirmi (Abakan s.7)

17 = yeti yegirmi (Oçurı, s.5; Hemçik-Bom II, s.2; Yeerbek I, s.1)

19 = tokuz yegirmi (Köjeelig-Hovu s.2)

21 = bir otuz (Çaa-Höl III, s.3)

26 = altı otuz (Tuba III, s.2)

27 = yeti otuz (Herbis-Baarı, s.4)

35 = beş kırk (Oznaçennaya I, s.4)

38 = sekiz kırk (Haya-Bajı s.5; Altın-Köl II, s.6; Kemçik Kayabaşı s.5)

39 = tokuz kırk (Çaa-Höl XI, s.1; Elegest s.8)

42 = eki elig (Kızıl-Çıraa I, s.6; Bay-Bulun II, s.3; Çaa-Höl IX s.2)

43 = üç elig (Çaa-Höl X, s.3)

49 = tokuz elig (Abakan s.3)

59 = tokuz altmış (Abakan s.3)

61 = bir yetmiş (Köjeelig-Hovu s.5)

63 = üç yetmiş (Uyuk-Turan s.4)

67 = yeti yetmiş (Begre 6; Bay-Bulun I, s.9)

68 = sekiz yetmiş (Hemçik-Çırgakı, s.9)

1008 = bin sekiz (Minusinsk s.2)

Yenisey sahasında Minusinsk müzesindeki bir yazıtta geçen *Sogur bitidim bin sekiz adaklıg barımım bag eşime terdi bükmedim = Sogur yazdım. Bin sekiz ayaklı davarımı. Müttefik (?) dostlarıma topladı (?) doymadım.* İfadesinde geçen *bin sekiz* sayı grubunun yazımı standart Türkiye Türkçesi ile tıpa tıp aynıdır (Orkun, 2011, s. 506).

1.3. Eski Uygur Türkçesi

Yazılı kaynaklar yönünden Köktürkçeye göre daha zengin ve çeşitlilik gösteren Eski Uygur Türkçesi'nde sayı grupları gelişmiş ve sistemleşmiştir. Öyle ki *Altun Yaruk* ve *Maytrisimit* adlı eserler bu bakımdan son derece zengin ve işlevseldir. Uygur dönemi bitiglerinden *Şine-Usu*

Yazıtı'nda da örneklerine rastlanır (Orkun, 2011). Sankritçe ile etkileşimin bir gereği olarak eski Uygur Türkçesinde "on milyon" karşılığı kullanılan Sankritçe kökenli *kolti/koti* sözcüğü sayı kavramında Uygurların ulaştığı oldukları en üst noktayı göstermesi açısından önemlidir. Eski Uygur Türkçesi'nde Köktürkçede olduğu gibi bir üst onlu sistemin aynen devam ettirildiği görülür:

- 11 = bir yigirmi (Caferoğlu, 2011; Man. 19, 6, AY 21², 28/9, 55,147², 221, 278/5, 365¹, Huast. 221, UÜH C 99/100, Maytrı. 7-44, 35, 36, 38-57)
- 12 = iki yigirmi (Üİ 105a 9, Üİ 99b 13, AY 34ş/15, 41¹/18, 57¹, 67, 149². 223¹, 270/2/4, 277/9, 404a¹/9, 425¹, 429/15, UÜH C 165/166, Maytrı. 10-33, 31, 35, 40, 46-2, 60-6, 78, 85, 91-12)
- 13 = üç yigirmi (AY 23², 59, 151, 225¹, Maytrı. 3, 25, 36, 56-15, 88)
- 14 = dört yigirmi (AY 25, 33/18, 61¹, 153, 227¹, Huast. 52, Maytrı. 22-8, 39, 40, 51)
- 15 = biş yigirmi (IB 67, AY 27, 63, 155¹, 229, Maytrı. 1-31, 3-10, 41, 42, 44, 45, 46-26, 109-30)
- 16 = altı yigirmi (Üİ 108b 3, AY 29, 41¹/11-12, 65, 157, 231, 254¹/12, 528/19, Maytrı. 49, 50, 51, 81-52, 81-53)
- 17 = yeti yigirmi (BT, AY 31, 159, 233, Maytrı. 13, 52)
- 18 = sekiz yigirmi (AY 33, 69¹, 161, 235¹, 300a²/15, Maytrı. 3-23, 3-28, 23-18, 46-10, 53, 55-4, 87-14)
- 19 = tokuz yigirmi (AY 71¹, 163, 237, 538¹/6, Maytrı. 18, 55, 56)
- 21 = bir otuz (AY 75, 167¹, 241, 440c¹)
- 22 = iki otuz (AY 77¹, 169, 243, Maytrı. 68)
- 22 = kangısı yigirmi altınç yıl altınç aynın **yigirmi ikisi** kün üze (AY 458/16-17)
- 23 = üç otuz (AY 79, 171, 245¹, Maytrı. 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 88)
- 24 = **yigirmi törti** kutlug kün (AY 34)
- 24 = dört otuz (AY 81, 173, 247, Maytrı. 79, 80)
- 25 = biş otuz (Maytrı. 22, 51, 83, 87, AY 34g³, 83, 175, 249, KİP 3, Huast. 338, Maytrı. 81, 82, 83-51, 84, 85, 86, 87-22, UÜH 30/31)
- 26 = altı otuz (AY 85, 177, 199/16, 251¹, Maytrı. 88)
- 26 = kangısı **yigirmi altınç** yıl altınç aynın... (AY 458/16-17, 343¹/21)
- 27 = yiti otuz (AY 87, 179, 253², 644/21-22, 686/13, Maytrı. 1-36, 89, 90, 91)
- 28 = sekiz otuz (AY 89, 181, 255, 425/8, 431/18, 649²/14)
- 28 = onunç aynın **yigirmi sekizi** açılmak kutlug kün (AY 199/19)
- 29 = tokuz otuz (AY 34m¹, 91, 183, 257)
- 31 = bir kırk (AY 34p, 187, 95², 187, 261²)
- 32 = iki kırk (AY 97², 107, 111/16, 189², 263²)
- 32 = kırtışlıg **otuz iki** lakşanlıg ertingü körklüg (AY 380¹/2-3)
- 33 = üç kırk (AY 99, 191, 265)
- 34 = dört kırk (AY 101, 193, 267¹)
- 35 = biş kırk (AY 103, 195, 269)
- 36 = altı kırk (Caferoğlu, 2011; Suv. 614, 6-7, AY 105², 197¹, 271)
- 37 = yiti kırk (AY 197/14, 199, 224/18, 273)
- 38 = sekiz kırk (AY 109¹, 275)
- 39 = tokuz kırk (AY 111, 277)
- 41 = bir elig (AY 115)
- 42 = iki elig (AY 117¹, 283)
- 43 = üç elig (AY 119¹, 285)
- 44 = dört elig (AY 121, 287)

- 45 = biş elig (AY 3/7, 123², 289)
 46 = altı elig (AY 125, 291)
 47 = yiti elig (AY 293¹)
 48 = sekiz elig (AY 295¹)
 49 = tokuz elig (AY 297¹)
 53 = üç altmış (İfrah, 1998, s. 90)
 61 = bir yetmiş (AY 317¹)
 62 = iki yitmiş (AY 319²)
 63 = üç yitmiş (AY 321¹)
 64 = dört yitmiş (AY 323)
 65 = biş yitmiş (AY 325¹)
 66 = altı yitmiş (AY 327)
 67 = yiti yitmiş (AY 329¹)
 68 = sekiz yitmiş (AY 331)
 69 = tokuz yitmiş (AY 333)
 71 = bir sekiz on (AY 337)
 72 = iki sekiz on (AY 339¹)
 73 = üç sekiz on (AY 341¹)
 78 = sekiz sekiz on (İfrah, 1998, s. 90)
 79 = tokuz sekiz on (U II, s. 51)
 84 = aryanang bolmuş sekiz on dört bahşınınğ bahşısı (AY 678/16-17)
 85 = biş tokuz on (E. Tk. Gr., s. 75)
 87 = yeti tokuz on (İfrah, 1998, s. 90)
 88 = sekiz tokuz on (TT X s. 24)
 99 = tokuz yüz (İfrah, 1998, s. 90)
 108 = bo daranıg yüz sekiz kata sözlep (AY 440c¹/18)
 108 = suvug yüz sekiz kata arvap çopunta (AY 478²/4)
 108 = daranıg yüz sekiz sözlep mini (AY 535/19)
 120 = kamağ yüz yigirmi törlüg nızvanılar (AY 255/6)
 128 = yüz sekiz otuz (AY 247/2)
 140 = yüz artukı kırk (Huast. XII)
 144 = yüz dört elig (TT VII, s. 20)
 162 = yüz iki yitmiş (U III, s. 8)
 187 = yüz yiti tokuz on (TT X, s. 22)
 190 = yüz tokuz on (TT X, s. 26)
 216 = iki yüz altı yigirmi (TT VII, s. 19)
 249 = iki yüz tokuz elig (ÇBH 36/37, U I, s. 20)
 251 = iki yüz bir altmış (ÇBH 98/99, U IV, s. 12)
 252 = iki yüz iki altmış (ÇBH 150/151, U IV, s. 14)
 260 = iki yüz altmış (ÇBH 263/4)
 281 = iki yüz bir tokuz on (U IV, s. 46)
 282 = iki yüz iki tokuz on (U IV, s. 48)
 283 = iki yüz üç tokuz on (U IV, s. 48)
 325 = üç yüz biş otuz ptr (UÜH B 30/31, U IV, s. 28)
 358 = üç yüz takı sekiz altmış (TT VII s.20)
 490 = dört yüz tokuz on (Maytrı. 8-15)
 495 = dört yüz tokuz on artukı biş (Maytrı. 8-15)

- 522 = beş yüz artukı eki otuzunç (Erdal, 2004, s. 221)
 532 = biş yüz artukı eki otuzunç (Man. CI, s. 11)
 1144 = ming yüz artukı dört elig (Maytrı. 81-36)
 2235 = iki ming iki yüz artukı beş kırk (Erdal, 2004, s. 221)
 3078 = üç ming sekiz artukı yitmiş (Maytrı. 84-17/18)
 3325 = üç ming üç yüz artukı biş otuz (Maytrı. 83-50)
 570.000.000 = **elig yiti kolti** altı yüz tümen yıllar (Maytrı. 83/24-25, 103-11)
 620.000.000 = **altmış iki koti** sanı gang ögüz içinteki kum sanınca bodisvtlar atın (KİP

84)

2.300.000.000 = tınlıglarınng **iki yüz otuz kolti** (Maytrı. 84-3)

Eski Uygur Türkçesi'nde bir üst onlu sisteminin yanı sıra çarpma ve çıkarmaya dayalı (tokuz sekiz on), "artukı" sözcüğünün kullanımına (biş yüz artukı eki) ve "takı" sözcüğünün kullanımına bağlı (üç yüz takı sekiz altmış) ve nihayetinde bugünkü sayı sistemi ile aynı olan (yigirmi bir) karma bir sayı sistemine yer verilmiştir. Yani sayı gruplarının oluşumunda birden fazla yönleme başvurulmuştur.

1.4. Karahanlı Türkçesi

Eski Türkçenin devamı niteliğindeki Karahanlı Türkçesi'ne ait eserlerde sayı grupları Göktürkçe ve Eski Uygur Türkçesi'ne göre daha az olup standart Türkiye Türkçesi'ne göre bir farklılık söz konusu değildir.

- 12 = **on iki** ükek ol bularda adın (KB 29, C5, 138, 2334)
 12 = Bütünlükün aylar sanı Tangrı üskinde **on iki** ay (TİKT 29/27a1=9:36)
 14 = tükedi bu **on dört** bab içre sözi (AH 486)
 18 = kerek ming yaşagıl kerek **on sekiz** (KB 4818, 6624)
 19 = **ondokuz** (DLT.I.132-11/12)
 32 = **otuz iki** tişim örüng yinçüler (KB 5640)
 99 = **toksan tokuz** (TİKT 34/54a3=38:23)

2.Karaçay-Balkar Türkçesi

Karaçay-Balkar Türkçesi'nde 20'lik sistemde, yirmiden büyük sayılar yirminin katları ile söylenir (Ercilasun, 2007, s. 907). Sayı grupları ise hem Eski Türkçe ile hem de günümüz standart Türkiye Türkçesi ile benzerlikler taşır. Bunları şöyle gösterebiliriz:

- 11 = onbir (Baskakov, 1966 s. 116; Doğan, 2012, s. 90)
 12 = oneki (Baskakov, 1966 s. 116; Doğan, 2012, s. 90)
 13= onüç (Baskakov, 1966 s. 116; Doğan, 2012, s. 90)
 14 = ontört (Baskakov, 1966 s. 116; Doğan, 2012, s. 90)
 15 = onbeş (Baskakov, 1966 s. 116; Doğan, 2012, s. 90)
 16 = onaltı (Baskakov, 1966 s. 116; Doğan, 2012, s. 90)
 17 = önceti (Baskakov, 1966 s. 116; Doğan, 2012, s. 90)
 18 = onsegiz (Baskakov, 1966 s. 116; Doğan, 2012, s. 90)
 19 = ontoguz (Baskakov, 1966 s. 116; Doğan, 2012, s. 90)
 21 = *çıyırma bla bir; çıyırma artıki bir* (Doğan, 2012, s. 90)
 22 = *çıyırma bla eki; çıyırma artıki eki* (Doğan, 2012, s. 90)
 29 = *çıyırma bla tokuz; çıyırma artıki toguz* (Doğan, 2012, s. 90)
 31 = *çıyırma bla on bir* (Baskakov, 1966 s. 114, 116; Doğan, 2012, s. 90)
 31 = *çıyırma bla on artıki bir* (Doğan, 2012, s. 90)
 32 = *çıyırma bla oneki* (Baskakov, 1966, s. 114)
 33 = *çıyırma bla onüç* (Baskakov, 1966, s.114)
 35 = *çıyırma bla onbeş* (Doğan, 2012, s.91)

- 41 = *eki cıyırma bla bir; eki cıyırma artıki bir* (Baskakov, 1966, s. 116, Doğan, 2012, s. 91)
 51 = *eki cıyırma bla onbir* (Baskakov, 1966, s. 114)
 51 = *eki cıyırma bla on artıki bir* (Doğan, 2012, s. 91)
 52 = *eki cıyırma bla oneki* (Baskakov, 1966, s. 114)
 53 = *eki cıyırma bla onüç* (Baskakov, 1966, s. 114, 116)
 61 = *üç cıyırma bla eki* (Baskakov, 1966, s. 116)
 71 = *üç cıyırma bla onbir* (Baskakov, 1966, s. 114)
 72 = *üç cıyırma bla oneki* (Baskakov, 1966, s. 114)
 73 = *üç cıyırma bla onüç* (Baskakov, 1966, s. 114)
 75 = *üç cıyırma bla onbeş* (Baskakov, 1966, s. 117)
 83 = *tört cıyırma bla üç* (Baskakov, 1966, s. 116)
 91 = *tört cıyırma bla onbir* (Baskakov, 1966, s. 114)
 92 = *tört cıyırma bla oneki* (Baskakov, 1966, s. 114)
 93 = *tört cıyırma bla onüç* (Baskakov, 1966, s. 114)
 99 = *tört cıyırma bla ontokuz* (Baskakov, 1966, s. 117)
 102 = *cüz bla eki* (Kaymaz, 2002, s. 425)
 144 = *cüz bla eki cıyırma bla dört* (Baskakov, 1966, s. 117)
 144 = *bir cüz bla eki cıyırma bla dört* (Baskakov, 1966, s. 117)
 253 = *eki cüz bla eki cıyırma bla onüç* (Baskakov, 1966, s. 117)
 4561 = *tört ming bla beş cüz bla üç cıyırma bla bir* (Baskakov, 1966, s. 117)
 6475 = *altı ming bla dört cüz bla üç cıyırma bla onbeş* (Baskakov, 1966, s. 117)

...

Karaçay ve Balkar Türkçesi'nde standart Türkiye Türkçesi'nden farklı olarak 20'lik sistemde yirmiden sonra Eski Türkçe döneminde kullanılan *artıki* sözcüğü ile yakından ilişkili olan *bla* ve *artık* kelimeleri eklenerek sayı grupları oluşturulmuştur (Doğan, 2012, s. 91). *bla* sözcüğü eski Türkçede kullanılan "birle", "ile, birlikte, beraber" edatının Karaçay-Balkar Türkçesi'ndeki uzantısıdır. "Artık, fazlalık, daha çok fazla, aşırıca" manasına gelen Eski Türkçedeki kullanımı ile *artuk*, Karaçay-Balkar Türkçesi'nde *artık* şekline dönüşmüş ve sayı grubu oluşturmuştur (Doğan ve Usta, 2014). Ancak Karaçay-Balkar Türkçesi'nde ara sayıları oluşturan sayı gruplarında yazı dilinde *artı* ve *bla* kelimelerinin kullanılmadığı da görülür. *cıyırma onbir* (31), *eki cıyırma eki* (42), *cüz eki cıyırma onbeş* (155), *tört ming segiz cüz üç cıyırma beş* (4865) gibi (Baskakov, 1966, s. 117).

Yine Karaçay-Balkar Türkçesi'nde yirmiden yukarı sayılarda standart Türkiye Türkçesi'nde olduğu üzere *cıyırma beş*, *otuz üç*, *kırk altı*, *elli segiz*, *altmış eki*, *cetmiş bir*, *seksen dört*, *toksan segiz* gibi kullanımlara da rastlanır (Baskakov, 1966, s. 120).

Bugün Türkiye'de yaşayan Karaçay-Balkar Türkleri sayı gruplarını ağırlıklı olarak standart Türkiye Türkçesi'ndeki gibi kullanmaktadırlar.

Kaynak Kişilerden Derlenmiş Sayı Gruplarından Örnekler:

11/12 = Kökten bir harbız endi/on ekige bölündü / on biri aşaldı / birine haram denildi, dep ayıldı (Bekir Çegent, 67 yaşında, Kilise (Gökçeyayla), İncehisar, Afyon (Doğan, 2012, s. 164).

14 = On dört direği baredi tüp katında da, anı üsünde da (Abdüsselam Tüzün, Afyon = 1945'te Türkiye'ye iltica etmiş, Mülteci Halit olarak biliniyor = Örs, 1990, s. 38).

15 = On beş, cıyırma koy, beş altı tuvar bılay bereyelle (Abdüsselam Tüzün, Afyon = Örs, 1990, s. 27)

16 = Anama on altı cesirmi berdile (Abdüsselam Tüzün, Afyon = Örs, 1990, s. 19)

22 = Meni atamı üydegisinnen cıyırma eki cenazı çıkıandı (Abdüsselam Tüzün, Afyon = Örs, 1990, s. 20).

24 = ... Umman tenizge açıldı da cıyırmatört kün cıyırma tört keçe tennizge bardık... (Abdullah Yayka, 57, Belpınar, Çifteler, Eskişehir) (Doğan, 2012, s. 157).

25 = Har eki hoynu arası ortalama cıyırma beş kilometr (Abdüsselam Tüzün, Afyon = Örs, 1990, s. 18).

27 = Alayda cıyırma ceti til söleşiliyedi (Abdüsselam Tüzün, Afyon = Örs, 1990, s. 16).

28 = Cıyırmasegiz parız peygambar adam... (Cahit Özüpek, 62, Belpınar, Çifteler, Eskişehir) (Doğan, 2012, s. 159).

32 = ... Karaçaydı otuz eki arız Müslüman dep kimge aytalla... (Cahit Özüpek, 62, Belpınar, Çifteler, Eskişehir) (Doğan, 2012, s. 158).

37 = Men kesim otuz ceti adamnu kiyikleni öltürüp alanı etleri bila asırap turgamma otuz ceti adamnu (Abdüsselam Tüzün, Afyon = Örs, 1990, s. 31).

52 = Aynısı mındaça elli ekisi dep mavlüt okutuyedile (Abdüsselam Tüzün, Afyon = Örs, 1990, s. 28).

63 = Düniya ullusu muhammat altmış üçge cetgende" (Bekir Çegent, 67 yaşında, Kilise (Gökçeyayla), İsehisar, Afyon) (Doğan, 2012, s. 170).

74 = Alaman savaşı bogan sagatta cetmiş tört hoy bogan edi. (Abdüsselam Tüzün, Afyon = Örs, 1990, s. 17)

110 = Orta çaşav toksan, cüz, cüz on cıl bılay edi (Abdüsselam Tüzün, Afyon = Örs, 1990, s. 40).

125 = Cıyırma, cüz cıyırma beş ögüz, iynek semiz hayvanla toplam ve hayvanlanı da satıp o cesirleni alıp kelip Kara tenizni kıyırından, başından Türkiya'ga aşırıldı (Abdüsselam Tüzün, Afyon = Örs, 1990, s. 19).

135 = Cüz otuz beş cıl çaşagan bir adamnu birgesine supraga olturdum da barıbizdan da alga karnın toydurup ol beş üyleden merdivan bıla enip ketdi (Abdüsselam Tüzün, Afyon = Örs, 1990, s. 40).

150 = ... cüz koy, cüzelli koy toplam ızına, üyüne bariyedi (Abdüsselam Tüzün, Afyon = Örs, 1990, s. 31)

2300 = ... eki min üç cüz hanelik hoynu adamı cıyılıp karaganların bileme (Abdüsselam Tüzün, Afyon = Örs, 1990, s. 40).

Tarihlere Dayalı Sayı Gruplarından Örnekler:

1321 = Men Şimâl Kafkasya'da Karaçaynu çaşagan köylerinde Cazlık köyünde tıvgamma, min üç cüz cıyırma birde (Abdüsselam Tüzün, Afyon = Örs, 1990, s. 11)

1916 = Ming toguz cüz onaltıda, on cetide Türkiya'dan cetmiş altı, ceti asger cesir tüştü Rusya'ga (Abdüsselam Tüzün, Afyon = Örs, 1990, s. 19)

1917 = "mintoguzcüzonceti cılını koministlik o vakıtlar başladı" (İhsan Akbay, 60, Başhöyük, Sarayönü, Konya, (Doğan, 2012, s. 190).

1930 = Mınnan toksan toguz cüz otuz cıl alga Karaçay'nu çaşagan ceri savlay kar bogandı, buz. (Abdüsselam Tüzün, Afyon = Örs, 1990, s. 13).

1930 = Biz ming toguz cüz otuzuncu sene Mart'nu ekişinde isyan ettik (Abdüsselam Tüzün, Afyon = Örs, 1990, s. 20).

1945 = Men ming toguz cüz kırbeş'de savaştan çıktım (Abdüsselam Tüzün, Afyon = Örs, 1990, s. 19).

Edebî Metinlerde Yer Alan Sayı Gruplarından Örnekler:

11 = Onnan baskalay on bir attıñ bar (Unbatır: Eyüpoğlu, 2012, s. 40).

12 = ...ormannın argı yağında sol hanlıktı saklaytagan sav dünyaga belgili eş birev enmegen on eki betir bar... (Unbatır: Eyüpoğlu, 2012, s. 38)

15 = onbeş künnü raya randa çaşadım (Biynöger: Solmaz, 1990, s. 139)

16 = On altı yasıma tolgan bolsam da, men aveme kişkenekey bala edim (Karlıgaş: Eyüpoğlu, 2012, s. 78).

66 = Altmış altı korgaşından tolganın (Umar: Solmaz, 1990, s. 106)

SONUÇ

Eski Türkçede sayı gruplarının oluşumunda tek bir metottan değil onlu kat sayı ve onluk taban sistemi üzerine kurulmuş karma bir sistemin varlığından söz edilebilir. Bu sistemde “sıral ilke”, toplama ve çarpmanın bazen birlikte bazen de ayrı ayrı uygulanmasıyla gerçekleşmektedir.

Köktürkçe ile Yenisey ve Eski Uygur Türkçesi’ni kapsayan dönemde dört farklı sayı sistemi kullanılmıştır:

1. Tek haneli rakamla başlayan ve 10’un bir sonraki katıyla biten sayılar (Bacanlı, 2012, s. 77).
2. 10’un katı olan büyük rakamdan sonra *artukı* sözcüğünün eklenmesi ve tek haneli küçük rakamların kullanıldığı sayılar (Bacanlı, 2012, s. 77).
3. *takı* ve *artukı* sözcüklerinin yanı sıra bir üst onlu sisteminin kullanıldığı sayılar (358 = üç yüz takı sekiz altmış (TT VII s.20); 532 = biş yüz artukı eki otuzunç (Man. CI, s. 11)).
4. Daha çok tarih belirtilirken kullanılan ve bugünkü standart Türkiye Türkçesinde kullanılan sayı sistemi ile büyük benzerlik gösteren sayılar.

Eski Uygur Türkçesi’nde, Köktürkçede karşımıza çıkmayan bugünkü standart Türkiye Türkçesi sayı sistemindeki sayı gruplarının varlığı da dikkat çekicidir. **Yigirmi bir** (TT VII, s.28), **yigirmi tokuz** (TT VII s. 28), **otuz bir** (TT VII s. 30), **otuz iki** (TT VII s. 30), **yüz elig** (Kööjeelig-Hovu 7; Yıldırım vd., 2013, s. 119) gibi. Tarih belirtilirken kullanılan “kangısı **yigirmi altınç** yıl altınç aynın **yigirmi ikisi** kün üze (AY 458/16-17)”, “onunç aynın **yigirmi sekizi** açılmak kutlug kün (AY 199/19)” ve bunun yanı sıra “**yigirmi törti** kutlug kün (AY 34)”, “kırtışlıg **otuz iki** lakşanlıg ertingü körklüg (AY 380¹/2-3)”, “**altmış iki koti** sanı gang ögüz içinteki kum sanınca bodisvtlar atın (KİP 84)”, “bo daranıg **yüz sekiz** kata sözlep (AY 440c¹/18)”, “suvug **yüz sekiz** kata arvap çopunta (AY 478²/4)”, “daranıg **yüz sekiz** sözlep mini (AY 535/19)”, “kamag **yüz yigirmi** törlüg nızvanılar (AY 255/6)”, “tınılıgların **iki yüz otuz kolti** (Maytrı. 84-3)” gibi sayı grupları günümüz standart Türkiye Türkçesi ile aynıdır.

Burada şunu da ifade etmek gerekir ki *artukı* sözcüğü 100’den büyük sayılarda da kullanılmıştır. Karaçay-Balkar Türkçesi’nde 20’den büyük sayıların *bla* sözcüğü ile oluşturulması eski Türkçe ile benzerlik göstermekle birlikte farklılık arz eden durumlar da görülür. Örneğin 29 sayı grubu “cıyrma bla tokuz ve cıyrma artukı toguz” (Doğan, 2012, s. 90) olmak üzere iki farklı şekilde karşılanmıştır. 41 “eki cıyrma bla bir; eki cıyrma artukı bir” (Baskakov, 1966, s. 116; Doğan, 2012, s. 91) sayı grubu hem çarpma hem de toplama şeklinde oluşturulmuştur. Örneğin 144 “cüz bla eki cıyrma bla tört” (Baskakov, 1966, s. 117) sayı grubu toplama + çarpma + toplama düzenine göre oluşturulmuştur. Eski Türkçedeki *artukı* sözcüğünün yanı sıra Karaçay-Balkar Türkçesi’nde ağırlıklı olarak *bla* sözcüğünün kullanılması eski Türkçedeki sayı oluşturma sisteminin Karaçay-Balkar Türkçesi’ndeki bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Karaçay-Balkar Türkçesi’ndeki sayı grupları için de yirmilik taban üzerine kurulu karma bir sistemden söz edilebilir.

KAYNAKÇA VE KISALTMALAR

- ALYILMAZ, Cengiz (1994). *Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- ARAT, Reşit Rahmeti (1999). (KB) *Kutadgu Bilig*, C.I, Ankara: TDK Yayınları.
- ARAT, Reşit Rahmeti (2006). (AH) *Atabetü'l-Hakayık*, Edib Ahmed B. Mahmud Yükneki, Ankara: TDK Yayınları.
- ATA, Aysu (2004). (TİKT) *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Ryland Nüshası)*, Karahanlı Türkçesi (Giriş-Metin-Notlar-Dizin), Ankara: TDK Yayınları.
- ATALAY, Besim (çev.) (1998). (DLT) *Divanü lûgati't-Türk Tercümesi*, C.I., Ankara: TDK Yayınları.
- BACANLI, Eyüp (2012). "Geçmişten Günümüze Türkçenin Sayıları ve Sayı Sistemi", *Bilim ve Teknik*, Kasım, 76-78.
- BASKAKOV, N. A. (1966). *Karaçay-Balkar Tilni Gramatikası, Fonetika, Morfologiya, Sintaksis*, Nalçik: Nalçik Kabartı İlmü İzlem İnstitut.
- BOZKURT, Fuat (1999). *Türklerin Dili*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- CAFEROĞLU, Ahmet (2011). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.
- DAŞDEMİR, Muharrem (2013). "Türkçede Miktar Kavramı ve Sayı Sistemi", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8 (13), 309-336.
- DOĞAN, İsmail (2012). *Türkiye Karaçayları ve Dilleri*, (Ed. Haki Yeşilbaş), Ordu.
- DOĞAN, İsmail ve USTA, Zerrin (2014). *Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı*, Sözlük-Gramatikal Dizin, Ankara: Altınpost Yayınları.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican (Ed.) (2007). *Türk Lehçeleri Grameri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERDAL, Marcel (2004). *A Grammar of Old Turkic*, Boston: Brill.
- EYÜPOĞLU, Ayça (2012). *Karaçay-Balkar Türkleri, Türkçesi ve Kök Börk Hikâye Kitabı*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Salim Küçük, Ordu.
- HAZAI, George ve ZİEME, Peter (2000). (BT I-III-V-XX) *Berliner Turfantexte, Fragmente der Uigurischen Version des 'Jin'gangjing mit den Meister Fu (Berliner Turfantexte I)*, Akademie -Verlag Berlin 1971; Zieme Peter, Vimalakirtinirdesasutra (Berliner Turfantexte XX), Belgium.
- HUASTUANİFT (1941) (Huast.) Von le Coq'un İngilizce Tercümesinden, (çev. S. Himran), Ankara: TDK Yayınları.
- İFRAH, Georges (1997). *Rakamların Evrensel Tarihi: Çakıl Taşlarından Babil Kulesine*, C.1. (çev. Kurtuluş Dinçer), Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- KAYA, Ceval (1994) (AY). *Uygurca Altun-Yaruk*, Giriş-Metin-Dizin, Ankara: TDK Yayınları.
- KAYMAZ, Zeki (1991). "Eski Anadolu Türkçesinde Sayı Adları ve Kullanılışları" [1994], *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 9-17.
- KAYMAZ, Zeki (2002). "Türklerde Sayı Sistemleri", *Türkler C.3*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 419-426.
- MÜLLER, F. W. K. 'dan A. Von Gabain (1945) (ÇBH). *Çaştani Bey Hikayesi*, Uigurica IV-A, (çev. S. Himran), İstanbul.
- MÜLLER, F. W. K. 'dan A. Von Gabain (1945) (UÜH). *Uygurca Üç Hikâye*, Uigurica IV – B, C, D. (çev. S. Himran), İstanbul.
- ORKUN, Hüseyin Namık (2011). *Eski Türk Yazıtları*, Ankara: TDK Yayınları.
- ÖRS, Filiz (1990). *Karaçayca Metinler ve Dil İncelemeleri*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Sema Barutçu, Ankara.

- ÖZÖNDER, F. Sema Barutçu (1998) (Üİ). *Üç İtigsizler*, Giriş-Metin-Tercüme, Notlar-İndeks, XXX Levha, Ankara: TDK Yayınları.
- SOLMAZ, Sefer (1990). *Karaçay Türkleri ve Karaçay Türkçesi*, Yayımlanmamış Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü, Danışman: Prof. Dr. Mustafa Kafalı, Ankara.
- TEKİN, Şinasi (1960). (Maytrı.) *Maytrisimit*, Uygurca Metinler II, Mayrisimit Burkancılarının Mehdîsi Maitreya ile Buluşma Uygurca İbtidâi Bir Dram (Burkancılığın Vaibhâika tarikatine âit bir eserin Uygurcası), Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- TEKİN, Şinasi (1993) (KİP). *Kuanşi İm Puser (Ses İşiten İlah)*, Uygurca Metinler I, Ankara: TDK Yayınları.
- TEKİN, Talat (2004). (İB) *Irk Bitig*, Eski Uygurca Fal Kitabı, Ankara: Öncü Kitap.
- TEKİN, Talat (2010). (OY) *Orhon Yazıtları*, Ankara: TDK Yayınları.
- TÜRKISCHE TURFAN TEXTE (1931-1959). (TT) IV, V, VI, VII, X, Berlin.
- UİGURİCA (1911-1931). (U) II, III, IV, Berlin.
- USER, Hatice Şirin (2009). *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları, Söz Varlığı İncelemesi*, Konya: Kömen Yayınları.
- YILDIRIM, Fikret, AYDIN, Erhan, ALİMOV, Risbek (2013). *Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve Irk Bitig*, Ankara: BilgeSu.